Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1944-12-10, iš Štuthofo – į Greifsvaldą

Lager, d. 10 Dezember 1944

Prof. Dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Lager, d. 10 Dezember 1944

Vanduk, mano mylima-miela! Vorige Woche war für mich besonders günstig: ich bekam 2 Deine Postkarten und 1 Brief (+ 1 Brief v. 18-XI), + Dalias Brief + Šilkarskis Brief. Du hast mir solche verblüffende Nachrichten gebracht. Es scheint, es ist etwas anders in der Welt geworden. Ich warte ungeduldsam auf deinen Rückkehr aus Berlin, – du wirst wieder ausführlich berichten? Soll die kommende Woche für unseren Schicksal entscheidend sein? Das wäre verblüffend. Doch, meine ich, ist es in Berlin dasselbe Spiel fortgesetzt, welches in Litauen getrieben wurde. Über Gerechtigkeit und Vernunft kann ich nicht mehr denken. Mit der Entlassung der Häftlinge beeilt man nicht. Der Häftling ist doch eine sehr teure Sache, namentlich, Sache. Im Kriege man muss alle Sache sparen. „Schöne Worte – keine Taten", – das haben wir schon hundertmal erlebt. Man wird immer wieder etwas erfinden, aus welchen Grund das Wort wieder nicht gehalten wird. Es ist sehr traurig so zu denken, doch es ist so in der Wirklichkeit. Wir sind Gäste in fremden Lande, – und alles andere ist selbstverständlich. – Dalias Brief brachte mir sehr starke Erlebnisse, – mein gutes, mein armes Kind! – rufte sie in mir nicht einzige Aschara. Mein armes Kind! Es war so rührend, wie sie Dir Käse bringt… Ich verstehe wohl Dalias Lage und Erlebnisse, ich bin noch trauriger, dass ich ihr nichts helfen kann. Doch in unserer Lage Dalia mit ihrer Stellung hat Glück gehabt. Das ist das Beste, was sie haben konnte. Die andere haben viel schlimmer. Ich bin so von Sehnsucht überfüllt, dass heute kann ich nicht an Dalia schreiben – es ist mir zu traurig, – küsse Sie, bedanke von mir – mehr heute kann ich nichts sagen. Jetzt ist es mir etwas leichter: ich bekam schon mehr Nachrichten über ihres tägliches Leben, ich kann wieder ihnen näher zu fühlen. Ich kann wieder manchmal vergessen die unlösbare böse Frage: „Wer bin ich? Wo bin ich?" Ich bestrebe mich von dem Realitätsgefühl loszuwerden, doch beim mehrmaligem Lesen Dalias Briefes ist diese Frage mit äussersten Schwierigkeit wieder entstanden. Dazu, müsste ich meine dichterische Arbeit für die Winterzeit gänzlich einstellen: ich habe keine Ecke, wo die Arbeit möglich wäre. Dazu: überall ist es so viel Leute, Unglückskameraden, die anstatt Kameraden zu sein sind nur ein Unglück für die Kameraden. Deshalb bin ich schrecklich einsam in der Menge. Die ganzen Stunden sitze ich wortlos, obwohl arbeite ich nicht – es ist unmöglich. Deshalb meine Sehnsucht ist noch schmerzlicher. Na, ja, – nichts zu machen, – man muss alles aushalten. Man muss. Ich werde das machen – bis zum Ende des Krieges. Bitte, schreibe mir mehr Kleinigkeiten aus ihrem täglichen Leben, – es wird mir gemütlicher in dieser Welt. – In voriger Woche bekam ich ein sehr wertvolles Paket von J. Šapkaitė (Wien I, Körtnerring, II), hauptsächlich mit Fettmitteln litauischer Abstammung; gutes Mädchen hat wahrscheinlich für mich gesammelt, – kannst Du vielleicht sie am wärmsten bedanken? Kann man nicht in Greifswald Rauchpapier kaufen? Wir haben hier sehr dummen Herbst: immer Regen und Regen, – traurig, hoffnungslos. Es bleibt nur einzige Trost: unsere Biografie wird inhaltsvoller sein. Nichts zu machen, Vanduk! Dazu: meine Komödie „Dobilėlis penkialapis" – ist sehr schlecht gemacht – hoffnungslos schlecht – ich muss sie vernichten. Vielleicht später werde ich besser machen können. Vanduk, küsse unseren teueren unendlich geliebten Daliukas, – vielleicht werde ich ihr später schreiben können. Vanduk, schreibe mir nur über ihren tägliches Leben! Vanduk, hörst Du mich?

Dein Baliuk [1r] // [1v] //

_____

Prof. dr. Balys Sruoga
Stutthofo stovykla prie Dancigo
XI blokas

Stovykla, 1944 [m.] gruodžio 10 d.

Vanduk, mano mylima miela! Praėjusi savaitė man buvo ypač palanki: gavau 2 Tavo atvirlaiškius ir 1 laišką (XI-18), Dalios ir Šilkarskio laiškus [1]. Tu man atsiuntei tokių stulbinančių naujienų [2]. Atrodo, kad pasaulyje kažkas pasikeitė. Nekantriai laukiu Tavęs sugrįžtant iš Berlyno, – ar vėl išsamiai praneši? Ar ateinanti savaitė turi nulemti mūsų likimą? Tai būtų nuostabu. Bet, manau, Berlyne tęsiamas tas pats žaidimas, kuris prasidėjo Lietuvoje. Nebegaliu daugiau galvoti apie teisingumą ir protą. Kalinių paleisti neskubama. Kalinys juk labai brangus daiktas, būtent daiktas. Per karą reikia taupyti visus daiktus [3]. „Gražūs žodžiai – darbų jokių“, – tai jau išgyvenom šimtąkart. Visada kažkas išgalvojama, dėl to žodžio vėl nesilaikoma. Labai liūdna taip galvoti, bet taip yra iš tikrųjų. Esame svečiai svetimoje šalyje, – o visa kita laikoma savaime suprantamu dalyku. – Dalios laiškas suteikė man labai stiprių išgyvenimų, – mano geras, mano vargšas vaikas! – ji išspaudė ne vieną ašarą. Mano vargšas vaikas! Sujaudino, kaip ji Tau atneša sūrį… Suprantu Dalios būseną ir išgyvenimus, man dar liūdniau, kad negaliu jai padėti. Bet atsižvelgiant į mūsų situaciją Daliai pasisekė su darbu. Tai geriausia, ką ji galėjo gauti. Kitiems daug blogiau. Esu taip perpildytas ilgesio, kad negaliu parašyti Daliai – tai man per liūdna, – pabučiuok Ją, padėkok nuo manęs – šiandien daugiau nieko negaliu pasakyti. Dabar man šiek tiek lengviau: aš jau gavau truputį daugiau žinių apie Jūsų kasdieninį gyvenimą, vėl galiu jaustis Jums artimesnis. Kartais vėl galiu pamiršti neišsprendžiamą bjaurų klausimą: „Kas aš esu? Kur aš esu?“ [4] Stengiuosi išsivaduoti nuo realybės pojūčio, tačiau kelis kartus perskaičius Dalios laišką šis klausimas vėl itin sunkiai iškilo. Be to, žiemą turėčiau visiškai nutraukti savo kūrybinį darbą: neturiu kampo, kur būtų galima dirbti. Be to, visur tiek daug žmonių, nelaimės draugų, kurie užuot buvę draugais, yra tik nelaimė draugams. Todėl minioje esu baisiai vienišas. Ištisas valandas sėdžiu nepratardamas nė žodžio, nors ir nedirbu – tai neįmanoma. Todėl mano ilgesys dar skaudesnis. Na, taip, – nieko nepadarysi, – reikia viską ištverti. Reikia. Aš tai padarysiu – iki karo pabaigos. Prašau, parašyk man daugiau smulkmenų iš jūsų kasdieninio gyvenimo, – man bus jaukiau šiame pasauly. – Praėjusią savaitę gavau labai vertingą siuntinį nuo J. Šapkaitės (Wien I, Körtnerring, II), daugiausia su lietuviškais riebiais produktais; geroji mergaitė turbūt rinko man, – gal Tu gali jai kuo nuoširdžiausiai padėkoti? Ar galima Greifsvalde nusipirkti rūkomojo popieriaus? Pas mus čia kvailas ruduo: vis lietus ir lietus, – liūdnas, beviltiškas. Belieka tik viena paguoda: mūsų biografija bus reikšmingesnė. Nieko nepadarysi, Vanduk! Be to, mano komedija „Dobilėlis penkialapis“ [5] – labai blogai parašyta – beviltiškai blogai – aš turiu ją sunaikinti [6]. Galbūt vėliau man pavyks geriau parašyti. Vanduk, pabučiuok mūsų brangų, be galo mylimą Daliuką, – galbūt galėsiu jai parašyti vėliau. Vanduk, tik Tu parašyk man apie Jūsų kasdieninį gyvenimą! Vanduk, ar girdi mane?

Tavo Baliuk [1r] // [1v] //

KOMENTARAI

[1] Neišliko Baliui Sruogai į Štuthofą tuo metu, prieš lagerio evakuaciją, rašyti Dalios Sruogaitės ir Vladimiro Šilkarskio laiškai.

[2] Apie lapkričio mėnesio pabaigoje įvykusį Vandos Sruogenės vizitą Berlyne, Lietuvių komitete, o vėliau Vokietijos gestapo viršininko Heinricho Himmlerio būstinėje, kur jai aukštų pareigūnų buvo tvirtai užtikrinta, kad lietuvių garbės kaliniai bus išleisti Kūčioms, Kalėdoms, plačiau žr. in: Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 133.

[3] Ironiška mintis apie kalinį kaip daiktą kartota ir anksčiau, kai gyventa greito ištrūkimo iš lagerio viltimi: „Vanduk, kokie nepaprastai naivūs buvom, kai laukėm, kad pasikeis mūsų likimas! […] Kalinys yra kapitalas: karo metu reikia taupyti!“ (žr. 1944-05-13 laišką).

[4] Citata ir parafrazė iš Stefano George's eilėraščio „Nakties daina“ (žr. 1943-06-14 laišką).

[5] „Pagaliau baigė rašyti ir paskaitė keletui saviškių. Tai buvo „Penkialapis Dobilėlis“ – komedija. Joje atpažinome ketvertą mūsų viengungių ir vieną „ženotą“ jaunuolį. Tai buvo ryškios, stipriai šaržuotos jų charakteristikos. Vadinas, Sruoga ėmė medžiagą iš čia pat, nors aplinką, intrigą, idėją sukūrė iš savo šaltinių“ (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*: Kaceto pergyvenimai, Putnam: Immaculata, 1951, p. 258).

[6] Balys Sruoga iš visų Štuthofe parašytų kūrinių ypač kritiškai vertino komediją *Dobilėlis penkialapis*, nors rašė ją entuziastingai, tikėdamas geru rezultatu. Nepaisant to, ši komedija išsiskiria „subtilesni[u] charakterių bei situacijų komizm[u]“ (plačiau žr. Algis Samulionis, „Paaiškinimai“, in: Balys Sruoga, *Raštai, t. 3: Dramos*, parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 718), laikoma farsine: „Kad komedijose B. Sruogai pirmiausia rūpėjo juokingos situacijos, bet ne žmonių charakterių ydos, vaizdžiausiai mums liudija viena įmanomiausių komedijų *Dobilėlis penkialapis*. Šito linksmo kūrinėlio kamieną sudaro penki Lietuvos provincijos senberniai, kurie yra pasiryžę nevesti ir šituo tikslu yra sudarę penkialapio dobilo klubą. Bet vieną dieną šiuos penkis senbernius pasiekia gandas, kad Lietuvos vyriausybė ketinanti visus nebejaunus viengungius apdėti mokeščiais. Iš dalies bijodami šių mokesčių, iš dalies įsipainiodami į linksmų moterų jiems statomas pinkles, tie penki senberniai nueina iki to, kad kiekvienas jų pagal savo būdą ir aplinkybes pradeda pirštis vienai ir tai pačiai dvarininkaitei senmergei, 32 metų Rožei Kumpytei, kuri, tiesa, kaip autorius pažymi, tebėra „gražiai išlaikiusi ankstybos jaunystės grožį“. Bet suorganizuoti veiksmą taip, kad pusė pagrindinių veikėjų komedijos pabaigoje atsidurtų priešingam stovyje, negu buvo pradžioje – iš užkietėjusių viengungių taptų pakvaišusiais, vienai ir tai pačiai moteriai besiperšančiais meilikautojais – reiškia kurti ne komediją, bet farsą, nes šis grindžiamas ne tiek žmogiškų charakterių silpnybėmis, kiek įvairiomis gausiomis, nors ir kvailomis, neįtikimomis situacijomis. Taigi Dobilėlis penkialapis, nors ir nešioja komedijos vardą, yra farsas. Kai jo juokingoms situacijoms sukurti rašytojas dar pavartoja baliaus kaukes ir įsigėrusių žmonių apsvaigimą, nebegalima rimtai kalbėti apie veikėjų charakterių piešinius, o apie nuotykinį veiksmą.
Tiesa, prof. St. Yla liudija, kad pagrindiniai *Dobilėlio penkialapio* vyriški veikėjai Sruogos buvo nusižiūrėti iš lietuvių kalinių grupės Stutthofo kacete. Todėl tie B. Sruogos draugai, kurie skaitė komediją, arba jos klausėsi kacete, galėjo joje atpažinti savo draugų vieną antrą bruožą ir dėl to juoktis, tačiau tai nedaug tereiškia tam skaitytojui, kuriam modeliai nepažįstami. Tiesa, jis mato, kad komedijoje Sruoga stengiasi individualizuoti kiekvieną veikėją, tačiau jis tai atlieka tik vienu antru paviršutiniu brūkšniu. Antra vertus, negalima nė norėti, kad 90-ties puslapių komedijoje rašytojas pajėgtų nupiešti šešių vyrų ir keturių moterų apypilnius paveikslus, ir tai juo labiau, kad pirmasis komedijos tikslas buvo pasijuokti ir pasityčioti iš senbernių stovio. Šituo tikslu B. Sruoga ir kūrė juokingas, kartais nebeįtikimas ir kvailas situacijas, kurios komediją pavertė farsu“ (plačiau žr. Jonas Grinius, „Balys Sruoga – dramų rašytojas“, in: *Veidai ir problemos lietuvių literatūroje*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1977, p. 74).